

УДК 341.45

Лисенко Олена Володимирівна –
аспірантка кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖДЕРЖАВНОГО РОЗШУКУ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕХОВУЮТЬСЯ ВІД ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДУ

Здійснено аналіз сучасного стану організації міждержавного розшуку на прикладі країн – учасниць Співдружності Незалежних Держав. Розкрито зміст нормативного забезпечення цього процесу. Висвітлено проблемні питання безпосередньої співпраці правоохоронних органів окремих таких країн під час здійснення розшуку осіб, які переховуються від слідства та суду.

Ключові слова: міждержавний розшук підозрюваного, обвинуваченого, підсудного; нормативне забезпечення міждержавного розшуку; здійснення розшуку осіб, які переховуються від слідства та суду; Співдружність Незалежних Держав.

Важливою складовою діяльності правоохоронних органів у сфері розшуку осіб, які переховуються від досудового розслідування та суду, є організація такого розшуку в міждержавному масштабі. Україна є учасником багатьох міждержавних угод, що так чи інакше стосуються особливостей здійснення кримінального переслідування осіб за участі правоохоронних органів інших держав. Такі особливості визначаються положеннями окремих європейських конвенцій, використанням можливостей Європолу, Інтерполу, численними нормативними документами країн – учасниць Співдружності

Незалежних Держав (СНД), а також договорами про надання правової допомоги, укладеними Україною з окремими державами.

Питання щодо організації та здійснення міждержавного розшуку осіб, які переховуються від досудового розслідування та суду, не було належно досліджено в умовах трансформації кримінального процесуального законодавства в Україні, за винятком нечисленних наукових публікацій [1–5]. Водночас практично відсутні наукові праці із зазначеної проблематики в контексті країн – учасниць СНД.

З огляду на це, аналізу потребують міжнародні угоди, а також сучасні умови у відносинах між окремими країнами СНД і безпосередньо практика організації правоохоронними органами міждержавного розшуку осіб зазначеної категорії.

Досить часто особи, які вчинили злочин в Україні, переховуються від правосуддя на території інших держав, де для них створено досить комфортні умови проживання та роботи, що сприяє уникненню відповідальності за вчинене злочинне діяння. Практика правоохоронних органів України свідчить про значну кількість осіб, які тривалий час переховуються в країнах пострадянського простору. Це варто пояснювати відносною простотою перетину кордонів таких країн та подекуди відсутністю фактичного контролю за цим процесом, неналежним обліком осіб, котрі перетинають кордони таких країн. В окремих випадках перетин кордону здійснюється поза пунктами пропуску, оскільки між окремими країнами найчастіше існує лише символічний кордон. У країнах пострадянського простору громадяни України можуть досить легко знайти роботу, у них фактично не виникає проблем щодо мовного спілкування, вони шанують розгалужені родинні зв'язки тощо. Як свідчить практика правоохоронних органів, ці обставини є визначальними у виборі країни переховування осіб від органів досудового розслідування та суду.

На перший погляд, в організації діяльності правоохоронних органів окремих країн пострадянського простору щодо фактичного розшуку осіб зазначеної категорії проблем не існує. Однак таке враження є хибним. Попри відсутність мовних проблем у організації співпраці

правоохоронних органів, простежується ціла низка інших труднощів політичного характеру в міждержавному спілкуванні та взаємних претензій, зокрема територіального характеру. Такі проблемні питання іноді є вирішальними у фактичній організації взаємодії країн у цій сфері.

На пострадянському просторі організація розшуку осіб, які переховуються від досудового розслідування та суду, здійснюється на основі положень Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 7 жовтня 2002 р., Договору держав – учасниць СНД про міждержавний розшук осіб від 10 грудня 2010 р., Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 р. за № 823 та відповідних інструкцій щодо особливостей організації такого розшуку, зокрема Інструкції про єдиний порядок здійснення міждержавного розшуку осіб від 7 вересня 2007 р.

Договір про міждержавний розшук осіб від 10 грудня 2010 р. передбачає створення дієвого механізму співробітництва правоохоронних органів держав – учасниць СНД у міждержавному розшуку осіб із метою застосування ефективних заходів щодо захисту законних прав і свобод людини та громадянина. Варто відзначити, що Україна не є учасником вищезазначеного Договору, оскільки вона його не підписала, не виконала відповідних процедур щодо приєднання до нього, донині не здійснивши відповідних внутрішньодержавних процедур, необхідних для набуття ним чинності.

Відповідно до відомостей про виконання внутрішньодержавних процедур за Договором держав – учасниць СНД про міжнародний розшук осіб від 10 грудня 2010 р., станом на 10 січня 2011 р. зазначений Договір підписали: Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Молдова, Російська Федерація, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан. Із 24 серпня 2011 р. документ набув чинності в Республіці Білорусь, Киргизькій Республіці, Республіці Узбекистан; із 14 грудня 2011 р. –

у Азербайджанській Республіці; із 19 квітня 2012 р. – Республіці Таджикистан; із 29 липня 2012 р. – Республіці Молдова [6].

Україна вживала заходів щодо приєднання до зазначеного Договору, про що свідчить відповідний проект Закону України «Про приєднання України до Договору держав – учасниць СНД про міждержавний розшук осіб» від 27 вересня 2013 р. № 0042 [7], однак Верховна Рада України донині його не прийняла.

Відповідно до Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 р. № 823 [8], інформаційне забезпечення взаємодії правоохоронних органів здійснюється шляхом використання масиву централізованих оперативно-довідкових, криміналістичних та розшукових обліків, а також статистичної й архівної інформації Міждержавного інформаційного банку, власником якого є МВС Російської Федерації. Окрім загальних питань інформаційного забезпечення протидії злочинності в окремих країнах – учасницях СНД, МВС Російської Федерації за допомогою розшукових обліків має здійснювати інформаційне забезпечення діяльності з розшуку осіб, оголошених компетентними органами Сторін у міждержавний розшук.

На сьогодні міждержавний розшук Україна здійснює на рівні МВС України. Цей процес регламентовано відповідним нормативним документом – Інструкцією про єдиний порядок здійснення міждержавного розшуку осіб від 7 січня 2007 р. Рішення Ради міністрів внутрішніх справ країн – учасниць СНД «Про затвердження нової редакції Інструкції про єдиний порядок здійснення міждержавного розшуку осіб» підписали: Україна, Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Білорусь, Грузія, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Молдова, Російська Федерація, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Республіка Узбекистан.

Зазначений міждержавний розшук полягає в здійсненні комплексу оперативно-розшукових, пошукових, інформаційно-аналітичних та інших заходів, спрямованих на виявлення, затримання осіб, які переховуються від органів досудового

розслідування або суду та ухиляються від відбування кримінального покарання на територіях країн СНД.

Відповідно до п. «б» ст. 1 Договору держав – учасниць СНД про міждержавний розшук осіб, метою здійснення міждержавного розшуку є: встановлення місцезнаходження осіб, які ухиляються від виконання рішення судів за позовами; виявлення місця перебування осіб, зниклих безвісти, або тих, хто втратив зв'язок із родичами; встановлення особи людини, яка не здатна повідомити про себе установчі дані; встановлення особи людини за непізнаним трупом, а також надання інформації про всі категорії осіб, що розшукуються і встановлюються, які перебувають поза межами держави-ініціатора розшуку, але на територіях країн-учасниць.

Безпосередньо міждержавний розшук полягає в здійсненні обміну оперативною, розшуковою, оперативно-довідковою, криміналістичною та іншою інформацією про осіб, яких розшукують. Запит щодо здійснення розшуку конкретних осіб надсилають до відповідного територіального органу МВС запитуваної сторони й до Бюро з координації протидії організованій злочинності та іншим небезпечним видам злочинів на території СНД (м. Москва). Спільно зі співробітниками запитуваної сторони можливо здійснювати заходи щодо планування та реалізації оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення місцезнаходження осіб, яких розшукують, а також їх безпосереднього затримання. Зазначені дії можуть відбуватися шляхом направлення представників правоохоронних органів, за погодженням із їх компетентними органами, у службові відрядження для координації дій у межах проведення оперативно-розшукових заходів із розшуку осіб, котрі переховуються від органів досудового розслідування та суду.

Співпраця правоохоронних органів держав – учасниць СНД має також інші форми, зокрема: 1) сприяння підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації кадрів; 2) обмін законодавчими й іншими нормативними правовими актами, методичними рекомендаціями з питань організації розшуку осіб; 3) участь у формуванні та забезпеченні функціонування

централізованої інформаційної системи щодо міждержавного розшуку осіб тощо.

Інформаційне забезпечення розшуку осіб здійснюється шляхом використання можливостей формування та ведення централізованого масиву міждержавного розшуку осіб. Формування й забезпечення функціонування централізованої інформаційної системи міждержавного розшуку осіб здійснює Головний інформаційно-аналітичний центр МВС Російської Федерації в межах Міждержавного інформаційного банку.

Міждержавний розшук осіб передбачає надсилання зацікавленою стороною (правоохоронними органами) відповідних запитів щодо здійснення розшуку конкретних осіб та інших звернень. За наявності певної інформації, що може бути корисною для правоохоронних органів інших держав, її надсилають без запиту.

Запит щодо розшуку осіб надсилають у письмовій формі на офіційному бланку компетентного органу запитуючої сторони. Його підписує керівник цього органу та завіряє гербовою печаткою. У разі необхідності термінового отримання інформації запит можуть надавати запитуваній стороні з використанням технічних засобів передачі інформації, а саме: шифротелеграфами; в електронному вигляді магістральною мережею передачі даних; із використанням інших технічних засобів передачі тексту; усно з подальшим обов'язковим письмовим підтвердженням у строк не пізніше ніж через три доби.

Запит щодо розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та слідства, має містити таку інформацію: 1) найменування компетентних органів запитуючої та запитуваної сторін; 2) номер, дату і підставу заведення розшукової справи; 3) мету й обґрунтування запиту; 4) за необхідності – опис особливого порядку виконання запиту й обґрунтування цієї необхідності; 5) інші відомості, що можуть бути потрібними для виконання запиту.

За наявності певних підстав виконання запиту щодо розшуку осіб може бути відкладено або в його виконанні може бути відмовлено. Підставами для такої відмови є: можливість завдання шкоди суверенітету, безпеці, громадському порядку чи іншим

інтересам держави або якщо виконання запиту може суперечити національному законодавству чи міжнародним зобов'язанням запитуваної сторони. Про відмову у виконанні запиту або затримку в його виконанні інформують компетентний орган запитуваної сторони із зазначенням причини відмови або затримки.

У разі, коли заходами щодо розшуку осіб безпосередньо територіальних органів МВС окремих держав не вдалося встановити місцезнаходження конкретних осіб, вдаються до заходів із міждержавного розшуку на території країн СНД. Відповідну інформацію про розшук осіб надсилають усім компетентним органам таких країн для здійснення оперативно-розшукових та інших заходів щодо встановлення місцезнаходження осіб, котрих розшукують.

Наявність численних нормативно-правових документів щодо здійснення міждержавного розшуку осіб нині не розв'язує всіх наявних проблем щодо його фактичної організації. Аналіз діяльності правоохоронних органів України свідчить про те, що останнім часом розшук осіб, які переховуються від слідства та суду, з використанням інструментарію правової допомоги країн СНД фактично не працює. Водночас наявні правові механізми розшуку таких осіб можуть бути досить ефективними за належного виконання процедур, викладених у відповідних нормативних документах. Переважно це пов'язано з політичною складовою вирішення таких питань. Практика свідчить, що впродовж останніх десяти років від Російської Федерації фактично не можна отримати інформації про окремих осіб, які вчинили злочини на території України та розшукуються правоохоронними органами. Так, починаючи ще з 2004 р. Україна не може отримати дані щодо окремих високопосадовців, які переховуються на території Російської Федерації, зокрема колишнього міністра внутрішніх справ України Білокозя, колишнього керівника Державного управління справами Бакая тощо. Україна також не змогла отримати необхідної інформації від правоохоронних органів Російської Федерації щодо факту отруєння президента України Ющенка та розшуку осіб, причетних до цієї події.

Ситуація щодо співробітництва правоохоронних органів України та Росії ще більше загострилась із моменту подій на Майдані взимку 2013–2014 рр., а також після втечі з країни колишнього Президента Януковича та прем'єр-міністра Азарова. Фактично неможливо отримати інформацію щодо осіб, які брали участь у розстрілі громадян на Майдані в Києві у лютому 2014 р. та переховуються на території Російської Федерації. Таким чином, на сьогодні відсутня дієва співпраця між Україною та Росією у сфері протидії злочинності, що дедалі більше ускладнюється тим, що окремі підрозділи Збройних сил та правоохоронних органів Росії беруть участь у військових діях на території Донецької та Луганської областей.

У 2014 р. на рівні Верховної Ради України неодноразово ставилося питання про вихід України із СНД [9]. Так, 13 жовтня 2014 р. було зареєстровано проект Закону «Про зупинення дії Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав» за № 5156 [10]. До того ж, Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про визнання Російської Федерації державою-агресором» за № 1854. Ситуація у сфері міждержавного співробітництва щодо протидії злочинності вимагає від правоохоронних органів змінену напрямів та організації такої співпраці.

Україна неодноразово наголошувала на невиконанні Росією вимог нормативних документів щодо організації міждержавного розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду. Глава МВС України А. Аваков, коментуючи повідомлення правоохоронних органів Росії про те, що російська сторона не отримувала запитів про видачу Україні її колишніх високопосадовців, констатував необхідність змінення наявного порядку співпраці в міждержавному розшуку [11]. Він також зазначив, що всім країнам-членам СНД буде направлено пропозиції про співпрацю в цій сфері на основі двосторонніх відносин [12].

За ініціативи МВС України в січні 2015 р. було підготовлено необхідні нормативні документи для виходу з неефективної системи розшуку злочинців, яка функціонує в СНД. Кабінет Міністрів України 4 лютого 2015 р. прийняв

відповідну Постанову «Про вихід з Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю» № 44, яку було підписано в м. Астана 22 травня 2011 р.

МВС України призупинило надання інформації про розшукуваних осіб до єдиної інформаційної бази країн – учасниць СНД. Причиною прийняття такого рішення є те, що Росія не виконує свої зобов'язання відповідно до вимог нормативних міждержавних документів щодо організації міждержавного розшуку осіб, ігноруючи інформацію про розшук осіб, які переховуються від українських правоохоронців.

За повідомленнями МВС України [13], Головний інформаційно-аналітичний центр МВС Росії, систематично не реагуючи на запити України, не відобразив у системі розшуку в країнах СНД інформацію про розшук 24 осіб, серед яких колишній президент-утікач Віктор Янукович та экс-прем'єр Микола Азаров.

МВС України має намір вийти з системи міжнародного розшуку в межах СНД із метою остаточного переходу на інші механізми міжнародної співпраці в правоохоронній діяльності. Ідеться про укладання прямих двосторонніх договорів із країнами-партнерами, а також про вдосконалення взаємодії в межах Інтерполу.

Організація розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду, вимагає комплексного підходу на міждержавному рівні, вирішення питань нормативного забезпечення, створення сучасних інформаційних ресурсів, удосконалення підготовки кадрів правоохоронних органів та їх відповідної співпраці з компетентними органами інших держав на двосторонній основі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кривонос І. С. Здійснення розшуку підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / І. С. Кривонос // *Право і Безпека*. – 2012. – № 4. – С. 169–173.
2. Стратонов В. Проблеми розмежування понять «розкриття», «розшук» та «розслідування» щодо злочинів

минулих років / В. Стратонов, В. Літвін // Вісник прокуратури. – 2014. – № 3. – С. 90–95.

3. Степанов О. С. Розшук підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. С. Степанов // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 216–219.

4. Барановська О. М. Суб'єктивний фактор в описі зовнішності підоблікових елементів АІПС «Розшук» та «Пізнання» / О. М. Барановська // Кримський юридичний вісник. – 2007. – Вип. 1 (1). – С. 19–28.

5. Ляшук О. М. Міжнародний розшук як одна з форм міжнародного співробітництва держав / О. М. Ляшук // Право і суспільство. – 2014. – № 4. – С. 288–293.

6. Відомості про виконання внутрішньодержавних процедур за Договором держав – учасниць СНД про міжнародний розшук осіб від 10 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_p65. – Назва з екрана.

7. Результати пошуку законопроектів, зареєстрованих Верховною Радою України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10008&num_s=2&num=&date1=&date2=&name_zp=%D1%E F%B3%E2%E4%F0%F3%E6%ED%EE%F1%F2%B3+CD%E5%E7%E0%EB%E5%E6%ED%E8%F5+C4%E5%F0%E6%E0%E2&out_type=&id=. – Назва з екрана.

8. Угода втратила чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 44 «Про вихід з Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/44-2015-%D0%BF>. – Назва з екрана.

9. У Верховній Раді України зареєстрували проект постанови про вихід із СНД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/900021-u-vr-zareestruali-proekt-postanovi-pro-vihid-iz-snd.html>. – Назва з екрана.

10. Про зупинення дії Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав [Електронний ресурс] : проект Закону

України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52296. – Назва з екрана.

11. Україна готує документи про вихід із системи розшуку СНД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tvi.ua/new/2015/01/12/ukrayina_hotuye_dokumenty_pro_vykh_id_iz_systemy_rozshuku_snd_avakov. – Назва з екрана.

12. МВС України готує документи для виходу з неефективної системи розшуку злочинців, яка функціонує в СНД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247864153&cat_id=244277212. – Назва з екрана.

13. МВС перестало вносити в базу СНД інформацію про розшукуваних осіб [Електронний ресурс] // Depo.ua : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.depo.ua/ukr/politics/mvd-perestalo-vnositi-v-bazu-sng-informatsiyu-o-razyskivaemyh-20012015183900>. – Назва з екрана.
